

Предмет «Безпека життєдіяльності»

ТЕМА 5. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НЕБЕЗПЕКИ, ЇХНІ ВИДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ. СОЦІАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РИЗИКУ. ПОВЕДІНКОВІ РЕАКЦІЇ НАСЕЛЕННЯ У НС.

Соціально-політичні небезпеки

Соціально-політичні небезпеки досить часто виникають при соціально-політичних конфліктах. Існує досить багато визначень конфліктів. Так, у політологічних словниках найпоширенішим є таке **трактування конфлікту: зіткнення двох чи більше різноспрямованих сил з метою реалізації їхніх інтересів за умов протидії.**

Джерелами конфлікту є:

- соціальна нерівність, яка існує в суспільстві, та
- система поділу таких цінностей, як влада, соціальний престиж, матеріальні блага, освіта.

Конфлікт — це зіткнення протилежних інтересів, поглядів, гостра суперечка, ускладнення, боротьба ворогуючих сторін різного рівня та складу учасників.

Конфлікт передбачає усвідомлення протиріччя і суб'єктивну реакцію на нього.

Якщо конфлікт виникає в суспільстві, то це суспільний конфлікт.

Будь-який соціальний конфлікт, набуваючи значних масштабів, об'єктивно стає соціально-політичним. Політичні інститути, організації, політичні (конфліктують політичні системи) соціальні (конфліктують соціальні системи) економічні (конфліктують економічні системи (наприклад; корпорації)) рухи, втягуючись у конфлікт, активно обстоюють певні соціально-економічні інтереси.

Конфлікти, що відбуваються в різних сферах, набувають політичної значущості, якщо вони зачіпають міжнародні, класові, міжетнічні, міжнаціональні, релігійні, демографічні та інші відносини.

Існує дві форми перебігу конфліктів:

- відкрита — відверте протистояння, зіткнення, боротьба;
- закрита, або латентна, коли відвертого протистояння немає, але точиться невидима боротьба.

Поняття «соціально-політичний конфлікт» використовується, коли трапляються великомасштабні зіткнення всередині держав (громадянська війна, страйки), та між державами (війни, партизанські рухи).

Проблема безпеки життєдіяльності суспільства в сучасних умовах набула особливої гостроти та актуальності. Людина залучила в процес своєї

життєдіяльності всю оболонку землі і вийшла в космос, прогрес досягнутий людиною має позитивні та негативні наслідки. Такий подвійний характер пояснюється з одного боку не достатнім фаховим знанням, з іншою моральною недосконалістю.

Використання нафти та газу, як первинних енергоджерел на сучасних підприємствах, значно зросло, оволодіння ядерною енергією обернулося трагедією Чорнобиля. У сучасних технологічних процесах такі параметри як тиск, температура, кількість шкідливих та небезпечних речовин піднімаються до критичного рівня. Всі ці особливості сучасного техносотіального середовища обумовлюють масштаби аварійності і тяжкість їх наслідків.

Курс "Безпека життєдіяльності" - це міждисциплінарна галузь знань про взаємозв'язок природи, виробництва, суспільства, про оптимізацію взаємовідносин і створення безпечних умов для життєдіяльності населення на теренах України.

Головна мета безпеки життєдіяльності в умовах соціально-політичної небезпеки полягає в тому, щоб сформулювати в людини свідоме та відповідне відношення до питань особистої безпеки і безпеки тих хто їх оточує. Навчити людину розпізнавати та оцінювати потенційні небезпеки, визначати шляхи надійного захисту від них, вміти надавати допомогу вразі потреби собі і іншим, а також оперативно ліквідувати наслідки прояву небезпек в різноманітних сферах людської діяльності.

Теорію соціально-політичної небезпеки розглядали такі психологи як: Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, А.Н. Леонтьєв, П.К.Анохін, З.Фрейд.

2. Соціально-політичні небезпеки: види, характеристика, джерела

Глобальні, регіональні, міжнаціонального характеру, а також вирішення релігійних протиріч.

В другій половині ХХ ст. однією з найхарактерніших особливостей світового розвитку стало те, що на життя народів різних країн, на всю систему міжнародних відносин все помітніше впливають проблеми, які отримали назву "глобальних". До таких проблем належить: відвернення ядерної війни, охорона навколишнього природного середовища, паливно-енергетична, сировинна, продовольча, демографічна, ліквідація небезпечних хвороб та інші. Ці проблеми мають таку гостроту, що можуть призвести до катастрофічних наслідків і від вирішення яких залежить доля нашої цивілізації.

Нині людство досягло такого рівня науково-технічного розвитку, що може вирішувати проблеми конфлікту між державами, людини з природою та не допускати їх переростання в небезпеку для існування цивілізації.

В системі глобальних проблем однією з ключових і визначальних в наш час стала проблема війни і миру. Після атомного знищення Хіросіми та Нагасакі американські вчені заснували щомісячник "Бюлетень місячник

"Бюлетень вчених-атомщиків" і на його обкладинці Застиглі зображення годинника, стрілки якого показували без десяти шістнадцять. Через шість років, після перших успішних випробувань нової бомби, вони перевели стрілку на п'ять хвилин вперед, а коли і Радянський Союз став володіти термоядерною зброєю, хвилинка стрілка наблизилась до дванадцяти ще на три хвилини, її наступне пересування могло було б означати загибель цивілізації.

"Бюлетень" проголосив доктрину: "Єдиний світ або ніякого". Вважалося, що світ або об'єднається і вціліє або неминуче загине. Військові дії – це феномен виключно людського суспільства не відомий іншим живим істотам. З біологічної точки зору війна можлива, але не неминуча, що свідчить з її різноманітних варіантів, які мали місце в людському суспільстві в часі та просторі. Існують культури, які віками не знали війн, і культури, які часто вступали у війну в одні епохи і не воювали в інші. Війни стали можливими і неминучими з часу появи приватної власності на засоби виробництва, коли суспільство розподілилося на антагоністичні класи виникли держави. Поділ суспільства на класи перетворив збройні зіткнення первісних племен у війну як соціальне і політичне явище.

Вчені підраховали, що за більш як чотири тисячоліття відомої нам історії лише близько трьохсот років були абсолютно мирними. Протягом цього часу в тому чи іншому регіоні планети хтось з кимось воював. Більші і менші війни на планеті забрали вже понад чотирьох мільярдів людських життів.

Кількість загиблих різко зростала в міру розвитку засобів знищення людей, поширення масштабів військових дій. На перших етапах історії суспільства війни мали локальний чи регіональний характер. Але в епоху імперіалізму вони набули глобальною характеру і стали світовими. В них втягувалися десятки країн і десятки мільйонів людей.

У нинішньому столітті людство пережило дві такі війни. У першій світовій війні брало участь 38 держав, було мобілізовано 74 мільйони (чоловік, убито 10 мільйонів, поранено і контужено 20 мільйонів чоловік). У другій світовій війні брало участь 72 держави, які поставили під рушницю до 110 мільйонів, загальні людські втрати досягли понад 60 мільйонів чоловік.

Характерною особливістю сучасних воєн є те, що кожен раз під час бойових дій зростає процент загиблих серед цивільного населення (дітей, жінок, літніх людей). Ця тенденція особливо проявилася в нинішньому столітті.

Так, серед загиблих у першій світовій війні 95 відсотків склали військовослужбовці і 5% мирне населення, у другій 50 і 50 відсотків. Під час війни в Кореї 84 відсотки жертв припало вже на мирне населення і лише 16 – на військовослужбовців. Під час військових дій у В'єтнамі, дослідженнями Стокгольмського міжнародного інституту і проблем миру, місцеве населення серед убитих становило понад 90 відсотків.

В наші дні насильство твориться всюди і не помічати його неможливо.

Прикладом тому є конфлікти, які ведуться на території колишньої Югославії, Росії, Албанії і ін. Насильство присутнє на екранах телевізорів і в кіно, у всіх щоденних новинах і в книгах. Крах європейського комунізму порушив рівновагу, яка трималася на протистоянні Сходу і Заходу, Зіткнувшись із багатьма проблемами, меншини, нації, окремі групи людей схильні відокремлюватися від зовнішнього світу, не сприймати інші народи і ті зміни, що сталися. Тому в житті окремих людей і суспільства в цілому виникають різноманітні конфлікти, напруженість і непорозуміння.

Конфлікти та спалах насильства притаманні не тільки народам посткомуністичних держав. Спалах насильства має місце в міських центрах розвинутих країнах світу (Англія, США, ін.). Корені цього насильства обумовлені великими перетвореннями, що відбулися в їх економіці, структурі міст і в державній політиці. Уряд багатих держав не може або й не хоче запобігти соціальній чи локальній концентрації економічних негараздів, зупинити ріст нерівності, маргіналізації і дискримінації в робочих кварталах де постійно змінюється населення різного громадянства.

Нагнітання несправедливості і дискримінації по відношенню до етнічних груп і меншин може проявлятися в будь-яких формах. Це залежить від політичних сил, які здатні насильству (конфліктам) придати організовану форму і ідеологічну основу. Поки таких сил в суспільстві немає або вони не займають ведучого положення, насильство проявляється лише у формі раптових спалахів або вибухів, які, навіть якщо вони трапляються часто, не пов'язані один з одним. Коли в суспільстві такі сили створюють політичну організацію, вони надають насильству упорядковану форму і холоднокровний методичний характер. Воно стає частиною політичних інтриг і стратегій. Ненависть і ворожі почуття людей спрямовуються на будь-яку подію або групу не стихійно, а так, щоб будь-який акт насильств відповідав меті і намірам даної політичної сили чи організації. Намагання відстояти самобутність будь-якої етнічної групи може привести до безмежного насильства, яке має чітко розмежовані напрямки.

По-перше, ствердження панівного положення однієї нації, яка намагається подолати все, що чинить їй опір. Історія колоніалізму знає багато подібних прикладів. По-друге, це опір нації або співтовариства всьому новому. В цьому випадку група людей втілює зло, корупцію, вторгнення, розпад культури або традиційних цінностей. Насильство виникає внаслідок зіткнення двох або більше общин, які належать до одного політичного утворення або до багатонаціонального співтовариства різними культурами. В таких випадках насильство є наслідком напружених між общинних відносин, коли будь-яка спроба, реальна чи видумана, однієї групи самоствердження викликає відповідну реакцію інших груп. Так починається з'ясування відносин з позиції сили, які закінчуються вибухом насильства або політичним хаосом.

Громадянська війна в Лівані або розпад Югославії дає приклад конфліктів, де за закликком до національної, культурної, релігійної та історичної єдності відчуваються натяки на національну приналежність.

Однак прояви насильства залежать від обставин, в яких вони проявляються, ставин, в яких вони проявляються, і мають властивість приводити в єдиний рух не тільки різні за характером, але і суперечливі мотиви.

Наприклад, намагаючись вигнати із суспільства ненависні їм групи населення, прихильники насильства в той же час можуть їх експлуатувати, користуючись їх низьким положенням в суспільстві. Це постійно відбувається в розвинутих країнах, де емігрантів залучають до підсобних робіт але відкидають їх культуру.

У цьому полягає парадокс насильства: йому не тільки не заважають протиріччя, які він породжує, але створює свою власну логіку, свою специфічну динаміку і таким чином змінює умови, які викликали його до життя.

Таким чином, історія людства має багато фактів тиранства, безлюдності, знуцання сильного над слабким, багатьох над самотнім, озброєних над незброєними. І навіть нині, на межі третього тисячоліття, в самих гуманних і багатих країнах світу насильство зустрічається дуже часто. В "гарячих точках" розпавшої імперії нині твориться стільки жахливого насильства, що бувший Радянський Союз важко вважати цивілізованою країною. Насильство проявилось в зонах так званих "міжнаціональних конфліктів" (Карабах. Алма-Ата, Сумгаїт, Ош, Фергана. Чечня і ін.).

Такий масштабний спалах міжнаціональних конфліктів у бувшому Радянському Союзі пояснюється тим, що деякі групи людей мають якусь користь від цього або жадобу влади чи просто амбіції політиків. Вимагає обґрунтування той факт, чому народи високої культури впадають в стан агресивності, дикості і не тільки грабують сусідні села, але знуцаються над людьми, з якими поколіннями жили як добрі сусіди.

Агресивність і дикість людини має багато проявів: від шляхетного пошуку громадського схвалення до насильницьких дій, які здійснюються заради утвердження фізичного панування. Фізичне панування без правил обертається бійками між людьми і війнами між державами. Життя показує, що людина володіє великим ресурсом агресивності, яка знаходить вихід в часи ламання старих стереотипів. В період нестійкого державного становлення здичавість деяких груп людей відбувається раптово за дуже короткий період часу, а накопичення високої культури здійснюється повільно протягом тривалого часу.

Національні і соціальні конфлікти загострюють суперечності між людиною, суспільством та навколишнім середовищем до критичного рівня.

Соціально-політичні конфлікти – це одна із самих гострих форм вирішення будь-якого протиріччя між державами чи в самій державі

шляхом застосування сучасних засобів ураження. Будь-які конфлікти глобального, регіонального чи міжнародного характеру, а також вирішення релігійних протиріч супроводжуються насильством.

З точки зору безпеки життєдіяльності будь-які конфлікти можуть об'єднувати небезпечні та шкідливі чинники, які властиві майже всім стихійним лихам чи техногенним катастрофам.

В будь-яких конфліктах з використанням звичайної зброї можуть руйнуватися будівлі і споруди, виникати пожежі. При пошкодженні гідротехнічних споруд засобами артилерії можуть бути катастрофічні повені, а при зруйнуванні атомних електростанцій чи хімічних підприємств повені, а при зруйнуванні атомних електростанцій чи хімічних підприємств може статися всеохоплююче зараження територій радіоактивними чи хімічними речовинами. У випадку використання засобів масового ураження наслідки можуть стати катастрофічними від зростання масштабів руйнування, вогнищ радіоактивного, хімічного чи бактеріологічного зараження величезних територій.

***8

І все ж більшість джерел **небезпек мають комбінований характер**. Ось лише невелика їх частка:

- природно-техногенні небезпеки — смог, кислотні дощі, пилові бурі, зменшення родючості ґрунтів, виникнення пустель та інші явища, породжені людською діяльністю;
- природно-соціальні небезпеки — химерні етноси, наркоманія, епідемії інфекційних захворювань, венеричні захворювання, СНІД та інші;
- соціально-техногенні небезпеки — професійна захворюваність, професійний травматизм, психічні відхилення та захворювання, викликані виробничою діяльністю, масові психічні відхилення та захворювання, викликані впливом на свідомість і підсвідомість засобами масової інформації та спеціальними технічними засобами, токсикоманія.

Соціально-політичне середовище

Виділяють такі сфери суспільного життя:

* матеріальна - охоплює процеси матеріального виробництва розподілу, обміну, споживання;

* соціально-політична - включає соціальні та політичні стосунки людей у суспільстві - класові, національні, групові міждержавні тощо. Саме ця сфера охоплює такі явища і процеси, як революція, реформа, війна, класова

боротьба У цій сфері функціонують такі соціальні інститути, як партія держава, громадські організації;

* духовна - це широкий комплекс ідей, поглядів, уявлень тобто весь спектр виробництва свідомості, трансформації її від однієї інстанції до іншої (засоби масової інформації), перетворення на індивідуальний духовний світ людини;

* культурно-побутова - це такі явища, як виробництво культурних цінностей, життя сім'ї, побутові проблеми (організація відпочинку, вільного часу), освіта, виховання тощо.

Усі сфери суспільного життя взаємопов'язані. Важливу роль у суспільстві відіграють соціальні відносини. Соціальні відносини виникають між людьми Соціальні відносини виникають між людьми у процесі їхньої діяльності та спілкування.

Вони характеризують життєдіяльність людини і поділяються на економічні, соціально-політичні, ідеологічні, культурні, побутові, сімейні та інші.

Соціальні відносини — це:

Норми життя суспільства: економічного, політичного, правового, морального.

Суспільні правила життя й поведінки людей.

В основі суспільних відносин лежать індивідуально-суспільні інтереси і потреби людей.

В суспільстві постійно виникають і вирішуються різноманітні суперечності, зіткнення інтересів і суспільних цінностей, відносин. Завершальним етапом механізму вирішення суперечностей у системі суспільних відносин є **конфлікт**.

Основні типи конфліктів між людьми

Соціальні конфлікти - за учасниками, за сферами, за характером

- внутріособистісні
- міжособистісні
- між особою і суспільством
- між групами
- міждержавні
- економічні
- політичні
- ідеологічні

- міжнаціональні
- релігійні
- побутові тощо
- справжні
- випадкові
- давні

Усе історичне суспільство постає перед нами як конфліктне. У цьому зв'язку конфлікт виявляється не відхиленням від норми, а нормою співіснування людей у соціумі, формою встановлення пріоритетів у системі інтересів, потреб, суспільних відносин взагалі. Люди конфліктують з різних причин — економічних, політичних, соціальних, екологічних, моральних, релігійних, ідеологічних тощо. Конфлікти бувають різними: між країнами і народами, соціальними верствами й націями, підприємствами та установами, робітниками й адміністрацією, підприємцями та екологами, студентами й викладачами, чоловіками та жінками, молодшим і старшим поколінням.

Своєчасне нерозв'язання конфліктів може призвести до соціальної напруги у суспільстві, викликати появу гострих суперечностей, надзвичайних ситуацій соціально-політичного характеру, надзвичайних подій, що загрожуватимуть безпеці суспільства.

Люди в процесі життєдіяльності об'єднуються в соціальні групи.

Соціальна група — це сукупність певного числа людей, об'єднаних пільним інтересом чи спільною справою. Об'єднання людей у соціальні групи відбувається на засадах не лише матеріальних інтересів. Деякі групи (релігійні) ґрунтуються на засадах духовності. Є групи, в основі яких лежать кровородинні зв'язки, взаємодопомога, відповідальність (рід, сім'я тощо). Людей єднають також спільні етнічні особливості (народ, нація), соціально-політичні інтереси (партія, держава), громадсько-моральні та культурні пристрасті (суспільні організації, братства, спілки тощо).

Слід розрізняти малі, середні й великі соціальні групи.

* Малі соціальні групи — це групи, що об'єднують до декількох десятків осіб: сім'я, первинні виробничі об'єднання (бригади), сусідські спільності, дружні (товариські) компанії, шкільний клас тощо.

* Середні соціальні групи — цим терміном позначають жителів одного села чи міста, працівників одного заводу викладачів одного навчального закладу.

* Великі соціальні групи — класи, етнічні спільності (нація, народність, і (нація, народність, плем'я), вікові групи (молодь, пенсіонери), статеві

об'єднання (чоловіки, жінки) — це численні об'єднання людей (до декількох десятків і сот мільйонів).

Якісний стан компонентів соціально-політичного середовища буття людини значною мірою впливає на її здоров'я, життєдіяльність та тривалість життя.

****8

1. Війни

* Війна — це збройна боротьба між державами (їх коаліціями) або соціальними, етнічними та іншими спільнотами; у переносному розумінні слова — крайня ступінь політичної боротьби, ворожих відносин між певними політичними силами.

Найбільша кількість жертв через політичні причини є наслідком війни. Так, за час другої світової війни в СРСР (1941 — 1945) загинуло близько 55 млн. осіб, було повністю знищено 1710 міст та 70 тисяч селищ.

Під час в'єтнамської війни в 1960-ті роки було вбито близько 7 млн. місцевих мешканців і 57 тисяч американців. Окрім загибелі людей і великих руйнувань, військові дії завдають величезних збитків навколишньому середовищу.

Учені підраховали, що за більш як чотири тисячоліття відомої нам історії лише близько трьохсот років були абсолютно мирними. Війни на планеті забрали вже понад 4 млрд. людських життів. Кількість загиблих різко зростала з розвитком засобів знищення людей та розширенням масштабів військових дій.

Найбільшу потенційну небезпеку для людства та природного середовища становить ядерна зброя. Про це свідчать результати атомного бомбардування в серпні 1945 року міст Хіросіма та Нагасакі в Японії. Окрім смертельного опромінення, сталося радіоактивне зараження ґрунту, рослин, повітря, будівель. Кількість убитих становила 273 тисячі осіб, під смертельне радіоактивне опромінення потрапило 195 тисяч осіб.

Велику небезпеку становлять хімічна та бактеріологічна зброя. Перше досить ефективне застосування хімічної зброї у великих масштабах було здійснене німцями 22 квітня 1915 року на північ від Іпру в Бельгії. Цей хімічний напад зазвичай прийнято вважати початком хімічної війни в сучасному її розумінні. Внаслідок першої газобалонної атаки на Західному фронті було отруєно 15 тисяч осіб, з них 5 тисяч загинуло. 31 травня 1915 року німці здійснили першу газобалонну атаку на Східному фронті в районі Болинова біля Волі Шиловської. Російські війська втратили отруєними понад 9 тисяч осіб, з них померло 1200.

У ХХ ст. військові дії проводились доволі активно. За приблизними даними, з часу закінчення Другої світової війни в локальних військових конфліктах загинуло 22-25 мільйонів осіб. Наведемо приклади локальних

військових конфліктів середини та кінця ХХ ст. Це війна у В'єтнамі, воєнні дії в Афганістані, вторгнення Іраку в Кувейт, війна в Руанді, військовий конфлікт в Югославії, війна в Чечні та низка інших «малих» війн. Кожна з них принесла людські втрати, біль та страждання тисячам і тисячам сімей, окрім того супроводжувалась глибоким руйнуванням біосферних структур.

Сучасний світ дуже малий і вразливий для війни. Врятувати і зберегти його неможливо, якщо не покінчити з думками та діями, які століттями будувалися на прийнятності та припустимості війн і збройних конфліктів.

2. Тероризм

До соціально-політичних конфліктів належить виступ екстремістських угруповань (тобто тероризм). В наш час явище тероризму досить поширене. Якщо донедавна звертання до терору як засобу вирішення політичних або релігійних проблем було винятковим, надзвичайним явищем, то в наші дні практично щоденні повідомлення про терористичні акти сприймаються як щось неминуче. Терор став органічною складовою сучасного життя і набув глобального характеру.

* Тероризм (від лат. terror — страх, залякування) — це форма політичного екстремізму, застосування найжорсткіших методів насилля, включаючи фізичне знищення людей, для досягнення певних цілей.

Тероризм здійснюється окремими особами, групами, що виражають інтереси певних політичних рухів або представляють країну, де тероризм піднесений до рангу державної політики. Тероризм — антигуманний спосіб вирішення політичних проблем в умовах протистояння, зіткнення інтересів різних політичних сил. Він може застосовуватись і як засіб задоволення амбіцій окремими політичними діячами, і як знаряддя досягнення своїх цілей мафіозними структурами, кримінальним світом.

Визначити тероризм можна як політику залякування, пригнічення супротивника силовими засобами. *Існує три основних види тероризму: політичний, релігійний та кримінальний.*

Найбільш поширеними у світі терористичними актами є:

- напади на державні або промислові об'єкти, які призводять до матеріальних збитків, а також є ефективним засобом залякування та демонстрації сили;
- захоплення державних установ або посольств (супроводжується захопленням заручників, що викликає серйозний громадський резонанс);
- захоплення літаків або інших транспортних засобів (політична мотивація — звільнення з тюрми товаришів по партії; кримінальна мотивація — вимога викупу);
- насильницькі дії проти особистості жертви (для залякування або в пропагандистських цілях);
- викрадення (з метою політичного шантажу для досягнення певних політичних поступок або звільнення в 'язнів; форма самофінансування);

- політичні вбивства (це один з найбільш радикальних засобів ведення терористичної боротьби; вбивства, в розумінні терористів, повинні звільнити народ від тиранів);

- вибухи або масові вбивства (розраховані на психологічний ефект, страх та невпевненість людей).

Особлива ситуація склалась в Росії у зв'язку з Чечнею. У пам'яті залишилися події в Будьоновську, Москві. Чечня стала одним з центрів світового тероризму.

Треба відзначити, що в Україні не виявлено терористичних організацій, орієнтованих на повалення державного ладу. Проблема тероризму в Україні перебуває в іншій площині — це «кримінальний тероризм» всередині країни та діяльність закордонних терористичних організацій на території України.

Зростання кількості терористичних актів, непередбачуваність наслідків цих актів викликають велику стурбованість світової громадськості, яка все більше активізує свої зусилля в боротьбі з тероризмом.

3. Екстремальні ситуації криміногенного характеру та способи їх уникнення

Глобальна злочинність — ще одна гостра соціальна проблема сучасності. Кількість зареєстрованих у світі злочинів у середньому зростає на 5% щороку. Але останнім часом особливо швидко зростає частка тих, що належать до категорії тяжких (убивства, насильства тощо).

Як свідчить статистика, злочинність в Україні набула неабиякого поширення. В умовах економічної кризи, нерівномірності суспільного розвитку, різкого спаду рівня життя, значних прогалин у законодавстві, та інших негативних чинників збільшується кількість осіб, які схильні до скоєння злочинів.

Враховуючи складну криміногенну ситуацію в Україні, кожна людина повинна вміти захистити себе в ситуаціях, пов'язаних з насильством.

Найсуворіші покарання, передбачені Карним кодексом, встановлюються за вбивство та зґвалтування. Статеві злочини через серйозність фізичних та психологічних наслідків для жертв належать до особливо важких посягань. Кримінальні дані свідчать, що цей злочин (зґвалтування) має тенденцію до зростання. Потерпілі, як правило, в поліцію не заявляють через страх громадського розголосу, а також не хочуть пережити неприємну процедуру слідства та суду. За результатами вибіркового дослідження, на кожне зґвалтування, за яким ведеться слідство, припадає 6-8 злочинів, які залишаються без покарання. Тому злочинці і коять нові й нові напади.

4. Соціальні небезпеки: алкоголізм, тютюнокуріння

Формування засад ринкової економіки (перехідний період) створило в Україні принципово нову соціальну та економічну ситуацію. Зараз все більшого значення набуває поділ суспільства за рівнем та джерелом

багатства, наявністю чи відсутністю приватної власності. Саме прибуток і форма його отримання стають головним структуротворчим чинником українського суспільства, що свідчить про становлення в Україні ринкових відносин та первинного капіталізму. Водночас набувають сили і негативні чинники: сформування нової соціальної диференціації та відповідних критеріїв її оцінки свідчить про нездорові відносини у суспільстві; * надто різкий поділ на бідних та багатих; * процеси збіднення та збагачення мають деформований характер.

За таких обставин різко зростають форми та розміри соціальних відхилень (злочинність, самогубство, наркоманія, проституція тощо). Ці та багато інших форм збоченої поведінки в умовах занепаду системи соціального контролю стали, загрозливими для суспільства.

Висновки

З вищесказаного можна зробити наступні висновки:

Будь-який соціальний конфлікт, набуваючи значних масштабів, об'єктивно стає соціально-політичним. Існує дві форми перебігу конфліктів:

- відкрита — відверте протистояння, зіткнення, боротьба;
- закрита, або латентна, коли відвертого протистояння нема, але точиться невидима боротьба.

* Війна — це збройна боротьба між державами (їх коаліціями) або соціальними, етнічними та іншими спільнотами; у переносному розумінні слова — крайня ступінь політичної боротьби, ворожих відносин між певними політичними силами.

Тероризм (від лат. terror — страх, залякування) — це форма політичного екстремізму, застосування найжорсткіших методів насилля, включаючи фізичне знищення людей, для досягнення певних цілей.

Глобальна злочинність — ще одна гостра соціальна проблема сучасності. Кількість зареєстрованих у світі злочинів у середньому зростає на 5% щороку. Але останнім часом особливо швидко зростає частка тих, що належать до категорії тяжких (убивства, насильства тощо).

Причини суїцидальної поведінки: соціальні фактори.

Фахівці нараховують велику кількість факторів, що мають відношення до суїцидальних спроб. Серед них і зміна сонячної активності, і вплив магнітних полів Землі, і забруднення навколишнього середовища й інші, але найціннішими для розуміння самогубства є соціальні, соціально-психологічні й психологічні причини, що руйнують особистість людини, його “я”.

Безпосередні причини, що штовхнули людину на відмову від життя, як правило, тісно пов'язані з його найближчим оточенням – родиною, батьками, друзями. І, нарешті, головною ланкою в рішенні питання “бути або не бути” є сама людина, від сили її особистості залежить, як поведе вона себе в кризовому психічному стані, який вибір зробить, стикнувшись із

труднощами пристосування до складних життєвих ситуацій, і чи не здасться вона під впливом тривалих обставин, що травмують психіку. Пошук причин суїциду нерідко приводить у минуле людини або суспільства, у якому вона живе, а невизначеність або безвихідність майбутнього часто явна ознака або причина прагнення до самознищення.

Зв'язок «суспільство – мікросоціум – я» у тимчасовому просторі «минуле – сьогодні – майбутнє» можна простежити у всій історії суспільного розвитку людини. Є, щонайменше, два види самогубств, прямим способом пов'язаних із соціальними причинами. У першому випадку суспільство в певних ситуаціях як би жадає від своїх членів самопожертви, і ці соціальні норми закладені в суспільних нормах, правилах поведінки й неписаних кодексах честі. Добровільне приношення себе в жертву богам в ім'я суспільних інтересів у стародавності існувало практично у всіх народів. Людське життя вважалося кращою гарантією успішності багатьох найбільших заходів, починаючи від воєнних дій і кінчаючи будівництвом міст, фортець й інших важливих об'єктів. В Індії звичай сати – самоспалення вдови разом з тілом чоловіка, аж до ХІХ століття був обов'язковим ритуалом. Самогубство жінок заради збереження своєї честі й щоб уникнути насильства й ганьби також фактично пропонувалося суспільними нормами поведінки. У чоловіків існував інший кодекс честі, що вимагав свою частку самогубств. Один з головних пунктів у ньому – це спокута ганьби від військових поразок. На підтвердження цьому служить сумно відомий сталінський наказ від 1942 року, що фактично наказував радянським воїнам у випадку загрози полону здійснювати самогубства – зрадниками вважалися живі, що потрапили в полон.

Самогубство в історії суспільства також розглядається як спосіб вираження гніву, протесту проти образи, засобом відновлення своєї честі. Звичаї минулого раз у раз вплітаються в сучасність.

Іншим видом самогубств, безпосередньо пов'язаним із соціальними причинами, є той випадок, коли суспільне становище якої-небудь групи людей або конкретного індивіда по незалежним від них причинам настільки важке й нестерпне, що суїцид стає одним з реальних шляхів порятунку від страждань. «Нестаток і безробіття», «безплідність і безпросвітність боротьби за існування» – ці слова вже давно зв'язуються із причинами самогубств. У цілому економічне становище суспільства дуже сильно відбивається на кривій суїцидів. Інші соціальні причини більш опосередковано впливають на добровільний “вихід” з життя. Існує думка, що в технічно високорозвинених країнах імовірність самогубств різко зростає, також відсоток самогубств у містах в 2 рази більше, ніж у сільській місцевості. У цілому науково-технічний прогрес, що збільшує поділ праці й диференціацію різних верств населення, сприяє розвитку процесу відчуження у людини й найчастіше викликає відчуття «гвинтика» у величезній машині цивілізації, що не володіє цінністю власного життя.

Під час війн і революцій, коли спостерігається дія механізму перенесення накопиченої агресії проти свого “я” на інших людей, що належать до ворогів, крива самогубств повзе вниз. З іншої сторони практично неможливо підрахувати кількість людей добровільно прагнучих піти від життя в такі періоди, адже у воєнний час немає нестачі в ситуаціях, коли людина, що прагне покінчити з життям, відмовляється від реальних можливостей уникнути смерті. Серед суспільних умов, що впливають на самогубства, особливу роль грають деякі культурні явища. Наприклад, поява “Вертера” Гете в 1774 році, у якому описане життя й смерть від нещасної любові юного Вертера, породило цілу епідемію самогубств. Засоби масової інформації множать цей ефект зараження вірусом самогубства, заснований на наслідуванні кумирам. Смерть Курта Кобейна в 1994 році – соліста популярної групи “NIRVANA” спричинила цілий ряд самогубств серед молоді.

Одна з головних тенденцій, що простежуються в процесі розвитку суспільства – це зв'язок самогубств із суспільно-політичною обстановкою в країні, і тут чітко проглядається закономірність зменшення суїцидів при суспільному піднесенні, при пожвавленні в політиці, економіці й культурному житті суспільства й збільшення суїцидів при суспільних спадах. Втрата ж надій після суспільного піднесення, як правило, збільшує кризу суспільної свідомості, гнетуче діє на членів суспільства й сприяє добровільній відмові від життя найбільш слабких його членів. Особливо сильно це проявляється в суспільстві, що переживає занепад і не має перспективи для розвитку.

Старше покоління, як відомо, сама головна група суїцидального ризику: в усьому світі вікова крива самогубств, за винятком лише деяких країн, повільно наростає в слабкій статі й різко злітає нагору до кінця життя в чоловіків. Це легко пояснюється: хвороби й самотність, занепад життєвих сил і відсутність райдужних надій на кращий стан тіла й духу не у всіх викликають бадьорі емоції “соціально активної старості”. Але з іншого боку, люди, які змогли повністю сказати старості “так” і прийняти її з усіма прикростями й радостями – чи дійсно відчувають цю останню пору життя як приємне завершення бурхливих днів молодості. На жаль, світлі картини особистих спогадів у сьогоdnішнього старшого покоління найчастіше тонуть у суспільній хвилі втрати колишніх життєвих цінностей і сумних нагадувань про минулу епоху. Люди похилого віку не прагнуть до бурхливих змін і тому зміни в суспільстві не завжди додають їм додаткові дози позитивних емоцій. Тим більше, що багато хто зі старих не сидять в ореолі любові, пошани й поваги серед численних чад і домочадців у сімейного вогнища, отже стає зрозумілим, що ця соціальна група на даному етапі аж ніяк не прагне вийти із зони підвищеного суїцидального ризику.

Дослідження психологів також показують, що люди, що утруднюються в силу свого виховання або інших причин здійснити вибір у певних життєвих ситуаціях і труднощі у самовизначенні, як правило, перебувають у

несприятливому психологічному стані, що підвищує ймовірність суїцидальних намірів.

Але не тільки невизначеність у суспільному житті, але й непорядкованість в особистому житті й самотність можуть служити спонукальними причинами до самогубства. Серед людей що заміряються на своє життя велика частка самотніх, розведених, вдів, але добре відомо й те, що часом сімейні негоди нерідко приводять до рішення накласти на себе руки. Більшою мірою незахищеними в цьому плані є чоловіки.

На першому місці із проблем, характерних для підлітків із суїцидальною поведінкою, перебувають відносини з батьками, на другому місці – труднощів, зв'язані зі школою, на третьому – проблеми взаємин із друзями, в основному протилежної статі.

Останнім часом помітна явна тенденція до “омолодження” суїциду, причому це характерно для всіх країн. Причини цього явища по суті ті ж, що й у дорослого населення: відсутність механізмів впливу суспільства на індивіда, алкоголізм. З розряду особистісних причин відзначаю: почуття неприкаяності, банальна антипатія до існуючого життя.

Самогубство – це також результат соціально-психологічної дизадаптації особистості в умовах сучасного суспільства. Психологічні кризи виникають у результаті інтимних, сімейно-особистих, соціальних і творчих конфліктів. Домінує, як правило, одна причина, але неї підготовують цілий комплекс обставин, під час яких і дозріває думка про самогубство. І, насамперед людину штовхає на це безвихідність, вона більше не може конструювати своє майбутнє. І не важливо сильна, вольова ця людина або емоційно нестійка. Самогубства зустрічаються серед людей різних типів. У першому випадку неврівноважена людина з більшими перепадами настрою може зробити імпульсивне самогубство, а безкомпромісна і вольова – реалізувати добре підготовлене, продумане спокійне й холодне рішення. Але існують загальні закономірності, що пояснюють страшне рішення розстатися з життям у зовсім різних людей й, насамперед, це значимість ситуації для даної особистості. Саме через різну значимість ті самі типи особистості в подібних ситуаціях дають зовсім різну реакцію. Найпоширеніші з них це реакції демобілізації, дезорганізації й песимістичного напрямку.

Реакція демобілізації, сама часто зустрічається в повсякденному спілкуванні з людьми. У людини різко змінюється сфера контактів, вона замикається, болісно переживає свою самотність, випробовує безнадійність, якусь психічну травму переробляє у свідомості в іще більшу. Бачить трагічний тупик без виходу. Проте, вона продовжує жити й працювати або вчитися, ні на що не скаржиться, але хмурніє з кожним днем, усамітнюється, перестає бути активною і думає про самогубство. У цьому випадку за суїцидальними намірами в половині випадків можуть піти реальні дії.

Високим ризиком самогубства відрізняється реакція дезорганізації. У її основі лежить якийсь тривожний компонент: порушений сон, бувають кризи. При цьому помітно знижується інтелектуальний контроль. Людину щось дуже мучить, не дає спокою; вона стає дратівливою. Відбувається те, що звичайно називають втратою “точки опори”. Завдяки цьому може відбутися реалізація гострого наміру піти з життя. Хронічно знижений настрій, таке на перший погляд безневинне явище, ставитися до реакцій песимістичного напрямку.

Рекомендована література

Базова

1. Яремко З.М. Безпека життєдіяльності. Навчальний посібник / Яремко З.М. – Львів : Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 300 с.
2. Яремко З.М. Безпека життєдіяльності : короткий виклад та засоби контролю знань. Навчальний посібник / Яремко З.М., Муць І.Р., Галаджун Я.В. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 267 с.
3. Запорожець О.І. Безпека життєдіяльності / О.І. Запорожець, Б.Д. Халмурадов, В.І. Применко та ін. – Київ : Центр учбової літератури, 2013. – 448 с
4. Васійчук В.О. Основи цивільного захисту. Навчальний посібник / В.О. Васійчук, В.Є. Гончарук, С.І. Качан, С.М. Мохняк. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. – 384 с.
5. Кіт Л. Я. Основи рятування і збереження життя людини у невідкладному стані. Навчально-методичний посібник / Л.Я. Кіт, Н.В. Наливайко. – Львів : Друк на потребу, 2017. – 135 с
6. Безпека життєдіяльності. Підручник затверджений МОН України - Запорожець О.І. – К.: ЦУЛ, 2019. – 448 с.

Допоміжна 1. Желібо Є.П. Безпека життєдіяльності. Навчальний посібник. / Желібо Є.П., Заверуха Н.М., Зацарний В.В.; за ред. Є.П. Желібо. – Київ : Каравела, 2008. – 344 с.

2. Кулалаєва Н.В., Михайлюк В.О., Халмурадов Б.Д., Ручні та пересувні засоби пожежогасіння: основні типи, будова та безпечне використання. Навчальний посібник. Київ, 2011. – 189 с.
3. Кулешов Н.І., Уваров Ю.В., Олейник С.Л., Пустомельник В.П., Єгурнов Ф.І. Пожежна безпека будівель та споруд. - Харків, 2004. – 271 с.
4. Літвак С. М., Михайлюк В. О. Безпека життєдіяльності. Навч. посібник. Миколаїв. - ТОВ “Компанія ВІД”. - 2001. - 230 с.
5. Мохняк С.М. Безпека життєдіяльності. Навчальний посібник. / Мохняк С.М., Дацько О.С., Козій О.І. та ін. – Львів : Видав. Львівської політехніки, 2009. – 264 с.

6. Петрук М.П. Безпека життєдіяльності / М.П. Петрук, Х.Я. Гіщак, Н.М. Карп'як та ін. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011.– 224 с.
7. Яремко З.М. Навчальна програма та практикум з безпеки життєдіяльності. Яремко З.М., Галаджун Я.В., Муць І.Р. та ін.– Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 102 с.
8. Бикова О.В. Основи цивільного захисту: Навчальний посібник; за заг. ред. канд. іст. наук М.В. Болотських/ О.В. Бикова, О.Ч. Болієв, Д.М. Деревинський та ін. – Київ: МНС України, Ун-тет цивільного захисту України, Ін-тут держ. упр. у сфері цивільного захисту, 2008. – 223 с.

Інформаційні ресурси 1.Сайт кафедри безпеки життєдіяльності:

<http://www.lnu.edu.ua/life-safety/>

2.Сайт Державної служби України з надзвичайних ситуацій:

<http://www.mns.gov.ua/>

3.Сайт Міністерства охорони здоров'я України: <http://www.moz.gov.ua/>

4.Інформаційно-правовий портал «Закони України»: <http://uazakon.com/>

5.Сайт Української асоціації римського клубу: <http://clubofrome.org.ua/>

6.Сайт Верховної Ради України: <http://www.rada.gov.ua/>

7.Сайт Кабінету Міністрів України: <http://www.kmu.gov.ua/>

8.Сайт Міністерства екології та природних ресурсів України:

<http://www.menr.gov.ua/>

9.Сайт ради національної безпеки і оборони України:

<http://www.rainbow.gov.ua/>

10.Сайт постійного представництва України при ООН:

<http://www.uamission.org/>

11.Сайт північноатлантичного альянсу (НАТО): <http://www.nato.int/>

12.Сайт Міжнародної організації цивільної оборони <http://www.icdo.org>.

13.Сайт Міжнародного Комітету Червоного Хреста <http://www.icrc.org>.

14.Сайт Товариства Червоного Хреста України <http://www.redcross.org.ua>.

Основні законодавчі та нормативно-правові документи:

1.Конституція України. Основний закон. – К., 1996.

2.Кодекс цивільного захисту України. – К., 2013.

3.Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року. – К., 1992.

4.Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – No 27.

5.Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань: Закон України від 14 січня 1998 р. – К., 1998.

6.Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97). – Київ: Відділ поліграфії Українського центру держсанепіднагляду МОЗ України, 1998. – 125 с.

Запитання для самоперевірки

1. Охарактеризувати всі види загроз нації.
2. Що таке війна, її причини?
3. Які можуть бути наслідки ядерної війни?
4. Як класифікують види терору?
5. Що таке терористичний акт?
6. Які інфекції небезпечні для суспільства?
7. Охарактеризуйте дію алкоголю на функції органів, систем людини.
8. В чому небезпека куріння?

Завдання для самостійного опрацювання

1. Охарактеризуйте прояви тероризму та його наслідки.
2. Що таке наркоманія, її види?
3. В чому полягає соціальна небезпека алкоголізму?
4. Які хвороби пов'язані з курінням?
5. Як впливають інформаційні психотехнології на психіку людини, чим вони небезпечні?
6. Що таке вандалізм, в чому його причини?
7. Що таке натовп, чому він небезпечний?